

KÖSZÖNTŐ

FODOR ISTVÁN

80.

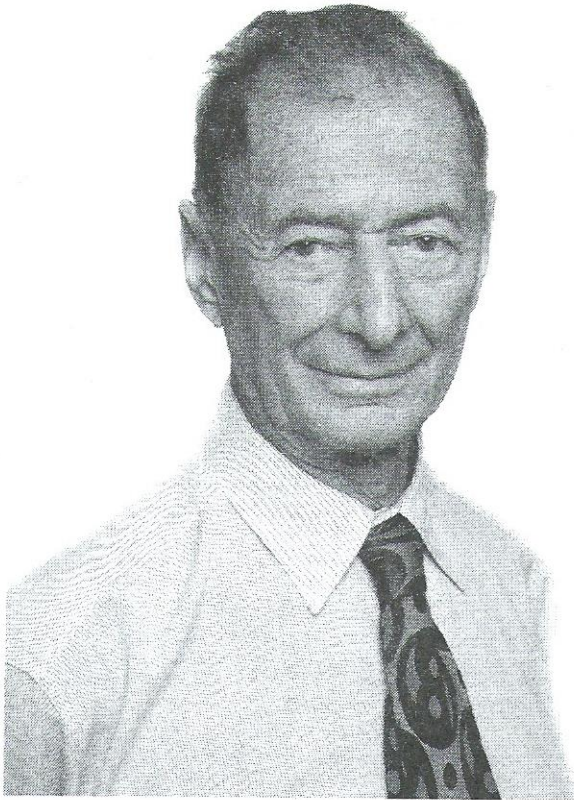
SZÜLETÉSNAPJÁRA

BUDAPEST
2000

Köszöntő Fodor István 80. születésnapjára

Szerkesztette: Hajdú Mihály

Fodor István

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai és Dialektológiai Tanszéke,
valamint a Magyar Nyelvtudományi Társaság

ZOLTÁN ANDRÁS

Hunok Vlnában, avagy *Atilla* és *Bendeguz* az ófehéroroszban

Fodor István szerteágazó életművében jelentős helyet foglal el az Oláh Miklós-filológiai való igen eredményes foglalkozás (I. FODOR 1988; FODOR 1990; FODOR 1996). Ez ünnepi alkalomból ennek a kérdéskörnek egy kelet-európai leágazását villantjuk fel.

Oláh Miklós *Athila* című latin nyelvű munkája (1537/1568) már 1574-ben megjelent Krakkóban lengyelül Cyprian Bazylik fordításában (igaz, a szerző nevének feltüntetése nélkül, amiből később némi bibliográfiai kalamajka támadt), majd 1580 körül a lengyel kiadás alapján kéziratos ófehérorosz fordítás készült. Az ófehérorosz fordító nevét nem ismerjük, valószínűleg a vilnai litván nagyfejedelemi kancellária hivatásos írnokai közé tartozott. (A Lengyel Királysággal egyesült Litván Nagyfejedelemség hivatalos nyelve e korban ugyanis az ófehérorosz volt, vö. FODOR 1999, 387). Ahhoz képest, hogy Oláh Miklósnak ez a munkája magyarul csak 1977 óta olvasható, a lengyel és a fehérorosz fordítás igazán naprakésznek mondható (vö. ZOLTÁN 1997, 354–355). Ennek ellenére egyes nevek írásmódja a fehérorosz fordításban arra utal, hogy valószínűleg nem ez volt az első magyar eredetű Attila-történet, amellyel a fehérorosz fordító megismerkedett.

Attila hun király nevét Oláh Miklós minden bizonnyal *Athila* alakban írta. Következésképpen így szerepel a név az 1568. évi bázeli kiadásban (kivéve egyszer a kiadó – Zsámboky János – által adott címben, ahol *Atila* olvasható, de ez nem Oláh szövege). Az *Athila* kézírata ugyan nem maradt fenn, de a név szintén *Athila* írásmóddal kétszer előfordul Oláh *Hungaria* c. művében is, amelynek viszont fennmaradt a szerző által korrigált kézírata (vö. OLAHUS 1938, V–VII [Introductio], 5, 8 [Hungaria], 90 [Annotationes criticae]; KULCSÁR 1977, 1095; FODOR 1990, 9–11). Cyprian Bazylik lengyel fordításában mindig *Atylá* az alanyeset, függő esetekben is következetesen *Atyl-* a tő, csupán egyetlen esetben találunk *-th-* a *w obozie Athylowym* (< *in castris Athilae* 'Athila táborában') birtokos mellékneves szerkezetben (BAZYLK 1574, G 4).

Az ófehérorosz kéziratos fordításban (= A.) Attila hun király neve (ha az élőfejen való „klónozott” előfordulásokat egynek vesszük) összesen 170-szer fordul elő, mégpedig az esetek túlnyomó többségében a lengyelnek pontosan megfelelő alakban, vagyis az alanyeset **АТТІЛА**, a függő esetek és a birtokos melléknévi származékok töve **АТТІЛА**': **АТТІЛАЮ** (acc. sg.), **АТТІЛИ** (gen., dat., loc. sg.), **АТТІЛАМ** (instr. sg.), **АТТІЛАЕ** (adiect. poss. nom. sg. masc.) stb. Öt esetben azonban a fehéroroszban kettős *ll* cirill átíratát találjuk, amit a lengyel minta semmiképpen sem sugallhatott (és persze a latin sem, ha a fehérorosz fordító esetleg a lengyel szövegen kívül abba is belepillantott volna; ennek egyébként nincs nyoma): **АТТІЛАА** nom. sg. (< *Atylá*) A. 181₇; 182₂₅; **АТТІЛАА** nom. sg. (< *Atylá*) A. 180₁₅; **АТТІЛАА** acc. sg. (< *Atylę*) A. 182₁₉; **АТТІЛАА** adiect. poss. gen. sg. fem. (< *Atylowey*) A. 181₁. Ez a öt eset a többi 165 egy *l*-es alakhoz képest ugyan kevés, de annál azért több, hogy a kettős *ll* felbukkanását másolási hibának lehetne minősíteni. Gyanús, hogy a fehérorosz fordító nem most, Oláh Miklós művének fordításakor találkozott először az Attila-történettel, hanem azt már korábban is ismerte, mégpedig egy olyan forrásból, amelyben a név *Atilla* alakban szerepelt. Gyanúnkat csak erősíti, hogy noha Attila apját Oláh Miklós következetesen *Bendegicz*-ként emlegeti a *Hungariában* (OLAHUS 1938, 5) és az *Athilában* (uo. 39, 71) egyaránt, s így került át egy helyütt a lengyelen keresztül a fehéroroszba is: **АТТІЛА СЫ БЪДЖІСІ** 180₁₀ < *Atylá Syn Bendegeczow* < *Athila filius Bendegicz*, a másik *Athilabeli* előfordulásnál azonban, úgy látszik, ismét régebbi élmények hatására a fehérorosz fordító a latin *Bendegicz* helyén **БЪДЖІСІ**-t írt (A. 224₁₇), amit csak egy *Bendeguz* alak sugallhatott. Ebben az esetben sajnos nem áll rendelkezé-

sünkre a lengyel szöveg, mivel az 1574. évi krakkói kiadás egyetlen ismert példánya itt éppen hiányos, de Cyprian Bazyliknak a latin eredetihez meglehetősen görcsösen ragaszkodó fordítási technikáját figyelembe véve (vö. BRÜCKNER 1886, 381) nem valószínű, hogy a lengyelben itt más állt volna, mint az előbbi helyen, vagyis *Bendegecz, esetleg a latinhoz még közelebb álló *Bendegicz.

Megállapíthatjuk tehát, hogy a távoli Vlnában 1580 körül egy kis mellékjövedelem reményében Oláh Miklós *Athiláját* lengyelről fehéroroszcra fordító kancelláriai írnoknak már korábról ismernie kellett a hun történetet más forrásból ahhoz, hogy a fordított szövegben talált névalakok ellenében egyszer-kétszer a korábban rögzült *ИТЪЛЪА*, illetve *БѢДѢГЕЦЪ* formájukban írja le Attila, illetve Bendegúz nevét. E más forrás csak magyar lehetett. A magyarban ugyanis az *Atilla*-féle kiejtésnek régi hagyományai lehetnek, mert amikor a név magyar szövegekben felbukkan, már kettős *ll*-lel írják, vö. 1527: „Köuetöket kyldenek *attillanak* fő hadnagyahoz” (KazK. 163); 1538/1770 k.: „Első kijövesben még pogányságokban / Adá ah hatalmas *Atilla* kérált, / Ki az nagy Nemrótnak unokája vala, / *Bendaguznak* fia, ez velágnak félelme” (Farkas András, Az zsidó és magyar nemzetéről: RMKT. II: 18). Hasonlóképpen *Atilla* és *Bendeguz* szerepel egy helyütt Székely István világrónikájában (Krakkó, 1559): „AZ VTÁN AZ ATILLAT A' BENDE-/guznac fiat teuc kirallia...” (Szék: Krón. 115v).

Nem állíthatjuk persze, hogy a fehérorosz fordító közvetlenül magyar forrásból ismerte volna meg Attila és Bendegúz nevének magyarosabb változatát. Meg kell még vizsgálni a korabeli lengyel és latin nyelvű krónikákat is e nevek írásmódja tekintetében; ez a munka még hátravan. A közvetlen magyar kapcsolat sem zárható azonban ki, hiszen magyar divat van e korban nemcsak Krakkóban, hanem Vlnában is: az ófehérorosz *Athila*-fordítás keletkezésének idején – 1580 körül – a litván nagyfejedelem (és egyben lengyel király) – vagyis nagy valószínűséggel a fehérorosz fordító kenyéradó gazdája – éppen Báthory István (1576–1586).

Irodalom

- A. – *Исторыя ш ИТЪЛЪИ короуи згорьскомъ*. – A poznańi Raczyński Könyvtár 94. számú kézirata, 173–224.
- BAZYLIK, CYPRIAN (ford.) 1574, *Historia spraw Atyle Krolá Węierskiego. Z Łacińskiego języka na Polski przełożona przez Cyprianá Bazyliká* [...]. W Krakowie Drukował Máciej Wirzbięta *Typograph* Je^o K. M. Roku Páńskiego, 1574.
- BRÜCKNER, ALEKSANDER 1886, Ein weissrussischer Codex miscellaneus der Gräfllich-Raczyński'schen Bibliothek in Posen: Archiv für slavische Philologie 9, 345–391.
- FODOR ISTVÁN 1988, Oláh Miklós Hungariájának forrása: Lázár deák térképe: Urálistikai tanulmányok 2, 133–137.
- FODOR ISTVÁN 1990, Oláh Miklós Hungariája, Egy eddig ismeretlen kézirat és a magyar nyelvi adatok tanulságai. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- FODOR ISTVÁN 1996, Oláh Miklós öt magyar nyelvű levele: MNy. 92, 113–117.
- FODOR ISTVÁN (főszerk.) 1999, *A világ nyelvei*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- KULCSÁR PÉTER (szerk.) 1977, *Humanista történetírók*. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó (= Magyar Remekírók).
- OLAHUS, NICOLAUS 1938, *Hungaria – Athila*. Ediderunt Colomannus Eperjessy et Ladislaus Juhász. Budapest: K. M. Egyetemi Nyomda (= Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum Iosepho Fögel Moderante. Redigit Ladislaus Juhász, Saeculum XVI).
- ZOLTÁN ANDRÁS 1997, Oláh Miklós *Athilájának* lengyel és fehérorosz fordításáról: *Hungaro-Slavica* 1997. Studia in honorem Stephani Nyomárkay. Budapest: ELTE, 354–357.